

Ungdomstid i skyggen av krig

Turid Vogt Grinde

Ungjenta Turid hadde flere familiemedlemmer som engasjerte seg i motstandsarbeid, og deltok selv i demonstrasjoner mot det tyske regimet. Sammen med faren opplevde hun en dramatisk flukt, men kom velberget over til Sverige. Kjæresten derimot ble tatt på grensen, og lenge visste ingen hva som hadde skjedd ham.

Den 9. april 1940 var jeg 16 år og bodde med familien i Trondheim. Min far, Fredrik Vogt, var professor og rektor ved Norges tekniske høyskole (NTH), mor var hjemmeværende. Jeg hadde en bror og to søstre.

RASJONERINGSKORT: Det nazistiske regimet innførte forbud mot røde toppluer. Dette førte til mange julekort med røde toppluer og lett kamouflerte karikaturer - her med nisser som får julegrøt i bytte mot rasjoneringskort.

Om morgenen den 9. april hørte vi på radioen at vi var okkupert. På vei til skolen var det en uvirkelig stemning med tyske tropper, tunge kjøretøy og plakater på husveggene om at vi måtte oppføre oss pent. Det var frykt for at Trondheim skulle bli bombet. Mor og vi søstre ble evakuert til en trøndersk storgård, mens far ble i Trondheim. I alt ble 5 - 6 familier mottatt på gården. De fleste var venner og naboer av oss, blant annet, vår tyske nabo med spedbarn og søster som var kommet fra Tyskland for å hjelpe henne etter fødselen. Det var lite å ta seg til, og fint at budeien insisterte på å lære meg å melke.

Det ble ikke noe bombing, og etter noen uker flyttet vi hjem. Trondheim stod der som før, men det pågikk kamper litt lenger nord, særlig Hegra festning holdt ut. De norske troppene måtte etter hvert overgi seg eller fortsette nordover. Stemningen var spent, men dagliglivet ble likevel mer normalt.

Arrestasjoner

I august 1940 fikk vi beskjed om at fars bror, Jørgen Vogt, var arrestert - den første politiske arrestasjonen i Trondheim. Jørgen var en sentral kommunist, redaktør av *Ny tid* (senere *Friheten*, Oslo). Han og hans kone levde opp til sine idealer og hadde bl.a. i 30-årene ofte tyske politiske flyktninger boende hos seg. Jørgen satt fengslet helt til maidagene i 1945 og ble en viktig talsmann for fangene på Falstad.

MOTSTAND:Befolkningen boikottet markeringen i Trondheim domkirke av Quislings innsetting 1. februar 1942. Turid Voght Grinde var en av tusener som opplevde den fortettede stemningen og følelsen av fellesskap under protesten utenfor domkirken. Foto: Scanpix

Det var rystende at onkel Jørgen var arrestert, og jeg var i hagen for å summe meg da en ung mann kom forbi og spurte om jeg visste om noen hybel. Jeg foreslo han skulle prøve hos våre naboer. Det var mitt første møte med Hans, som jeg er gift med. Senere fortalte Hans hvordan han var blitt intervjuet og sjekket før han ble godtatt som leieboer - folk var redde for å få inn «dårlige nordmenn». Hans begynte på arkitektlinjen sammen med Joronn, og klassen hadde mange sammenkomster hos oss. Vi hadde plass, og med matmangel var det populært med et hjemmemåltid - om ikke annet enn sild og poteter.

Hans og mitt første møte på tomannshånd var en sykkeltur en junikveld i 1941. Da vi kom hjem, stod mor, far og nabo-ekteparet Holst utenfor huset og overveide hva de skulle gjøre. De hadde fryktet at jeg var blitt utsatt for tysk overgrep og ble svært lettet over å se meg med Hans. Ellers er vel vår historie på mange måter som for andre unge par. Det jeg ser som spesielt, er vekslingen mellom et normalt ungdomsliv og mer spesielle og dramatiske hendelser.

En turbulent tid

I august 1941 ferierte vi på Sørneset ved Atnasjøen. Også Didrik Arup Seip, rektor ved Universitetet i Oslo, var der med familie. Det var fine feriedager, men planlagt for å gi Seip, rektor ved universitetet i Oslo, og far, som var rektor ved NTH, tid til å drøfte felles problemer og hvor langt de skulle gå før de nedla sine verv. Det kunne føre til at Universitetet og NTH ble stengt og ville gripe sterkt inn i de ansattes og studentenes situasjon.

Høsten 1941 ble rektor Seip avsatt, fengslet og sendt til Sachsenhausen. Senere ble han overført til sivilinternering og bodde sammen med familien Hjort i landsbyen Gross Kreutz utenfor Berlin (se fortellingen til Haldis Hjort et annet sted i dette nummeret). Quisling krevde høsten 1941 at medlemmer av hirden skulle få studieplass ved NTH, selv om de ikke oppfylte vanlige opptakskrav. Dette gikk over grensen for hva far kunne akseptere, og han nektet. Far ble oppsagt, og vi var lettet over at han ikke ble arrestert. Vi antok de ville unngå demonstrasjoner og opptøyer fra studentene. I stedet viste studentene sin oppslutning om far med overdådige blomsterbuketter fra alle klassene på NTH. Far ble utvist fra Trøndelag, flyttet til Oslo og fikk kontor ved Hydro. Vi oppfattet dette som en dekkstilling, og hva han ellers foretok seg, vet jeg ikke. Det var en tid da en helst skulle vite minst mulig i tilfelle illegalt arbeid ble rullet opp.

Min bror, Johan, studerte juss i Oslo og var formann for studentenes organisasjon, men måtte høsten 1941 flykte til Sverige. Han arbeidet han ved Den norske legasjonen, men høsten 1943 ble han og hans kone, Jo, overført til den norske ambassaden i Moskva.

Hverdagsliv og motstand

Høsten 1940 begynte jeg i gymnaset på Katedralskolen. Tyskerne hadde tatt skolen til forlegning, så klassene var spredd rundt i byen - vår var i et bedehus. Vi hadde stort sett flinke lærere, tok skolen alvorlig og var også ofte sammen i fritiden.

Fra 1940 var Vidkun Quislings parti Nasjonal Samling eneste lovlige politiske parti. Men motstanden vokste etter hvert frem på mange fronter. Allerede høsten 1940 aksjonerte idretten, hvilket førte til at idrettsforbundene ble oppløst og idrettskonkurranser opphørte. I 1941 ble motstanden mer markant med skarpere skillelinjer mellom nazister og motstandsfolk. I september ble Viggo Hansteen og Rolf Wickstrøm henrettet for sin motstand mot nazistisk kontroll av LO. Jeg husker hvor rystet vi ble, og det økte motstanden også på andre fronter. Mye av det jeg husker, er imidlertid brokker som for meg i ettertid er satt inn i et større perspektiv gjennom historiske fremstillinger, som Fjellbu (1945) om kirkens kamp, Nøkleby (1986) *Holdningskamp* og Aartun & Aartun (2003) *Motstandskampen i skolen*. Det var Kirkefront, Lærerfront og Foreldrefront, men også aktiv og passiv motstand i nesten alle sammenhenger. Teatrene og pressen la om sin virksomhet, kunstnere sluttet å ta oppdrag, foreninger og lag ble nedlagt eller omorganisert.

På skolen demonstrerte vi vår antinazistiske holdning bl.a. ved forskjellige symboler. En periode gjaldt det å ha binders på kragene. Mer synlig var parolen om å bruke røde toppluer. At slike symboler hadde en viss holdningseffekt, fremgikk av oppslag i avisene og på husvegger rundt omkring med forbud mot røde toppluer, og trusler om at brudd på dette kunne få alvorlige konsekvenser. Dette førte til mange julekort med røde toppluer og lett kamuflerte karikaturer, og budskapet ble forstått. Senere viste det seg at flere i klassen allerede tidlig deltok aktivt f.eks. i arbeidet med illegale aviser og distribusjon av disse. Flere ble senere arrestert, og en døde i Tyskland.

En dag opplyste vår norsklærer at han dagen før var blitt hentet til langt forhør på politistasjonen for noe han hadde sagt i klassen. Dette var øyensynlig formidlet av en av elevene, og han advarte oss mot en tyster i klassen. Det skapte en vond stemning. Faren til en av pikene var stor-nazist,

hun var preget av å ha det vanskelig, og mistanken falt på henne. Kunne hun ha vært sleivet ved middagsbordet? Hun forsikret at hun ikke hadde sagt noe, men det ble en isfront rundt henne. Ikke lenge etter ga hun opp skolen. I ettertid ble det sannsynlig at det var en annen som var skyldig, men da var det for sent. Hun hadde reist med familien til Tyskland og giftet seg med en norsk frontkjemper. Vi følte at vi hadde vippet henne over grensen mens hun prøvde å holde seg på motstandssiden. Senere fikk vi en elev i hirduniform i klassen, og ingen hilste eller snakket med ham.

Protester og aksjoner

Den 1. februar 1942 ble Quisling innsatt som ministerpresident av Reichskommissar Terboven, toppleder for den tyske okkupasjonen. Som «ministerpresident» med en regjering med bare NS-medlemmer fikk Quisling den makten Storting og regjering hadde hatt tidligere. Det ble lett å lage nye lover - men vanskeligere å realisere dem. Innsettingen av Quisling skulle markeres ved en høytid i Trondheim domkirke. Domprost Fjellbu fikk beskjed om at hans preken skulle utgå og en nazistisk prest overta. Han protesterte, og det gikk ut underhånden varsel om hva som var i ferd med å skje - en kunne jo ikke bruke radio eller avis. Formidlingen av slike underhåndsbekjeder var effektive, og bortsett fra noen nazister og hird var nesten ingen til stede i domkirken. Senere samme dag holdt Fjellbu sin gudstjeneste med stor oppslutning. Tusener av mennesker samlet seg utenfor domkirken, og politi med køller omkranset dem. Jeg og en venninne var i folkemassen. En i mengden begynte å synge «Vår Gud han er så fast en borg», og alle stemte i. Deretter var det en mannsstemme som ropte «nå går vi alle rolig hjem». Det var en fortettet stemning og følelse av fellesskap, og det kom ikke til voldsepisoder.

Allerede noen dager senere vedtok Quisling og hans regjering to nye lover: en om tvungent medlemskap i det nyopprettede «Norges Lærersamband» og plikt til å undervise ungdom i nazistisk ideologi, og en om NS «Ungdomsfylking» hvor alle gutter og jenter i alderen 10 - 18 år skulle gjøre tjeneste for å få «nasjonal oppdragelse». Dette utløste voldsom motstand. Det fremgår i ettertid at ca. 12 000 av de i alt ca. 14 000 lærere og lektorer 20. februar 1942 sendte likelydende personlige brev om at de for sin samvittighets skyld ikke kunne være medlemmer. Ved slik felles aksjon ble faren for den enkeltes sikkerhet redusert. Men ca. 1000 lærere ble arrestert og mange sendt nordover til interneringsleirer med kummerlige forhold. Ved et tilsvarende opplegg sendte ca. 200 000 foreldre 6. mars 1942 brev til departementet om at de motsatte seg at deres barn skulle delta i Ungdomstjenesten.

For oss ble aksjonene merkbare i form av skolestreik våren 1942, og jeg og en venninne tok huspost utenfor Trondheim. Fruen i huset visste ikke noe om husarbeid. Hun var en kulturperson og satt i styret for Trøndelag teater, men hun manglet kunnskap om husarbeid. Vi hadde knapt nok kokt poteter før - dette var en tid da det var vanlig med hushjelp. Men vi brukte kokeboken og lærte etter hvert. En weekend var teatersjef Henry Gleditsch og en del av hans skuespillere på besøk. Det var stort å servere Gleditsch frokost på sengen! Men et halvt år senere var det unntakstilstand i Trondheim, og Gleditsch ble sammen med ni andre sentrale borgere skutt som represalie.

STOR FEIRING: Turid Vogt Grinde og Hans Grinde giftet seg januar 1946, etter å ha vært skilt fra hverandre store deler av krigen mens Hans satt i tyske fangeleire. «Bryllupet ble en markering av frihet og samhold, men også en lærdom om å prøve ikke å ta sorger på forskudd,» skriver forfatteren. Foto: Privat

Situasjonen blir alvorligere

Huset vårt var romslig. Etter at far var utvist fra Trøndelag, ble det rekvirert rom hos oss for en nær nabo-familie, Tambs-Lyche. Faren i huset var arrestert, og hans kone og barn flyttet inn hos oss, og Henry Rinnan, Norges verste angiver og torturist, tok Tambs-Lyches hus i bruk som forhørscenter med rom og utstyr for tortur i kjelleren. Vi visste bare at «noe» forgikk der. Andre kunne fortelle at en blodig mann en gang hadde klart å rømme, men ble innhentet av Rinnans hunder. Etter krigen fikk Rinnan dødsdom og ble skutt.

Hans og jeg holdt sammen, vi var unge og forelskede, men fulgte opp skolegang og studier. For Hans gikk dessuten mye tid med til turer rundt i Trøndelag. Jeg visste at han «holdt på med noe», men av sikkerhetsgrunner snakket vi aldri om hva, hvor eller hvorfor. Etter krigen fikk jeg vite at han hadde vært med i XU, som hadde grupper flere steder i Norge og rapporterte til Secret Intelligence Services, som var stasjonert flere steder i Norge. De registrerte bl.a. militære forhold om tropper, forflytninger og teknisk utstyr, og sendte meldinger til England. I Trøndelag gjaldt det også de tyske slagskipene *Tirpitz* og *Scharnhorst*, som lenge var stasjonert i Trondheimsfjorden, og som senket allierte konvoier mellom Murmansk og England. Begge ble senere senket nordpå.

Gruppens leder i Trøndelag, Bjørn Eriksen, ble arrestert høsten 1942 etter infiltrasjon fra Rinnans bande. Etter flere timers forhør på Misjonshotellet i Trondheim klarte han å hoppe ut fra 4. etasje, brakk ryggen, ble operert omgitt av tyske vakter, men døde etter noen dager. Spørsmålet var hvor mye

som var avdekket om gruppens virksomhet. Noen drog til Sverige, andre, som Hans, ble for å prøve å reorganisere virksomheten. Etter krigen ble Bjørn Eriksen hedret med et relieff på Misjonshotellet.

I dekning

Hans reiste hjem til Enebakk julen 1942. En dag skulle arkitektstudentene samles i Oslo for å se på arbeidet med rådhuset. Far til en venn av Hans passerte og fikk meldt fra at sønnen var tatt, og at Hans måtte komme seg unna.

I romjulen 1942 fikk mor beskjed om at vi måtte bort fra Trondheim. Om natten flyttet vi en del personlige saker til venner, og om morgenen tok vi toget til Oslo. Etter et par dager fikk vi melding om at vi kunne reise hjem igjen. Men bare få dager senere kom nytt varsel, og vi tok straks igjen toget til Oslo. Far og vi bodde i dekning i en leilighet i annen etasje, hvor eieren var enslig, så vi prøvde å unngå å lage lyder som kunne gjøre folkene i første etasje mistenksomme. Hans var i dekning i en familie like ved, og vi gikk kveldsturer sammen i mørke, blendede gater.

Folk fra hjemmefronten kom med falske legitimasjonspapirer, og vi pugget nye navn, fødselsdato, adresse, opplysninger om nærmiljøet, osv. Vi startet alle omtrent samtidig våre reiser til Sverige, men med forskjellige ruter, og så skulle vi møtes i Stockholm. Slik ble det ikke - Hans ble tatt på grensen. Den som ledet gruppen, var angiver, og førte dem rett i armene på tysk politi.

Far og jeg fikk sportsklær og støvler, men ikke andre opplysninger enn at vi skulle stå ved billettluken på Østbanen og vente på billetter. Far var etterlyst av politiet, og mange studenter kjente ham, så det skulle lite til før han ble gjenkjent - selv om han som kamuflasje hadde fått klippet av sine karakteristiske øyenbryn. Han ville ikke at jeg skulle stå sammen med ham, for ble han tatt, skulle jeg stikke av. Far var nok nervøs, og det ble lange minutter, men han fikk billettene og beskjed om å gå av på Stange, hvor en drosje ville vente på oss.

Våre hjelpere var imponerende samkjørte og presise. Da vi gikk av toget, stod drosjen der og med ski til oss. Vi kjørte et godt stykke gjennom skog, så i en sving stod det en ung mann med blådress under anorakken og sorte sko dinglende på sekken og ventet på oss. Offisielt var han på lørdagsfest, derfor blådressen og skoene. Det dukket opp to andre menn, så vi var fire som skulle krysse grensen. Det var blitt mørkt lørdag kveld før vi begynte å gå. Etter en del timer dukket det opp en ny mann som fulgte oss videre. Det var søndag morgen og hadde begynt å lysne da vi kom til en tømmerkoie hvor vi skulle være til kvelden. Vi fikk streng beskjed om ikke å tenne lys eller fyre i ovnen slik at en kunne se det var folk der. Men det var senger og mat til oss, og vi var slitne og sov lenge. I løpet av søndagen fikk vi vite litt mer om de andre to. Den ene var student. Den andre hadde infiltrert hirden som medlem. Det ble oppdaget, han og en venn holdt på å bli arrestert, men klarte å springe fra til de kom til et steinbrudd. Vår hirdmann hoppet utfor kanten og brakk et ben i foten, vennen nølte og ble tatt.

Familien gjenforenes

Søndag kveld kom en ny ledsager og fulgte oss videre. En gang i løpet av natten kom vi til et småbruk hvor vi fikk sitte litt og fikk melk - alt uten navn og uten at vi visste hvor vi var. Om morgenen nærmet vi oss grensen. «Hirdmannen» fortalte at han hadde revolver og ville skyte seg frem, eventuelt skyte seg for ikke å bli tatt levende. Det var ikke særlig beroligende for oss. Vår ledsager kunne ikke følge oss lenger, men mente at tyskerne var på grenseinspeksjon et annet sted, så det skulle være trygt å krysse over det åpne området langs grensen. Han ga også instruksjoner om veien til nærmeste svenske bebyggelse. Og alt gikk bra.

På svensk side ble vi i vennlige former arrestert av landsfiskalen og satt i arrest på sykehuset. Vår fangevokter var en eldre kvinne som låste oss ut av «fengselet» og fulgte oss til en liten kafé for

middag. Det var et kostelig syn med kvinnen som en hærfører foran for å sikre at tre menn og jeg ikke rømte. Neste dag ble vi satt på toget til Kjesäter, hvor det var norsk flyktningmottak. Hirdmannen var synlig nervøs - ville han bli trodd når han forklarte at han hadde infiltrert hirden for opplysninger? Far var allerede ventet til Sverige og England, så etter et kort forhør på Kjesäter ble vi sendt videre til Stockholm. Der var min bror, mor og mine søstre. Etter flere år med blendingsgardiner var det utrolig å oppleve opplyste gater, for ikke å snakke om svensk bløtkake! For en gangs skyld var min familie samlet, og vi passet på å få laget et familiebilde.

Men Hans var ikke kommet. Det var ikke uvanlig at flyktningstransporter ble forsinket, så vi trøstet oss med det. Etter flere uker fikk vi gjennom Legasjonen vite at Hans var arrestert. I første omgang var vi lettet over at han ikke var skutt.

Flyktningliv og skolegang

Far var ventet i England og fikk snart plass på et militærfly. Videre hadde han en variert virksomhet i London, bl.a. drøftet han en dag per uke tekniske problemer med dem som lagde flydeler, arbeidet med sikring av norske damanlegg, og stod for forsyninger ved frigjøringen av Finmark. Noe etter far drog Joronn til London. Hun arbeidet med å fotografere, fremkalle og kopiere «top secret» dokumenter. Disse kunne forminskes til små sorte prikker og festes på et armbåndsur. Så kunne kurerer bytte klokke med motstandsfolk.

Bare to ganger i løpet av årene i Sverige fikk jeg opplysninger om Hans. En bekjent optrådte som hans forlovede for å få besøkstillatelse på Falstad. Hun skrev at Hans etter en del måneder var kommet til Falstad, hvor han hadde det bra. Senere skrev hun at han sommeren 1943 var sendt til Tyskland. Den norske legasjonen var i tvil om dette var riktig, men det var først etter hjemkomsten i mai 1945 at jeg fikk nærmere forklaring.

I februar 1943 begynte jeg på norsk gymnas for flyktninger i Uppsala og bodde på hybel. Jeg var den sist ankomne for artium denne våren. Klassen på dagtid var full, men de hadde en oppsamlingsgruppe om ettermiddagen for 12 gutter og meg. Lærerne var flyktninger, og særlig Oskar Mendelsohn gjorde inntrykk (han skrev senere jødernes historie). De fleste av elevene var der uten familie, og ingen snakket om hva som hadde ført dem til Sverige - en fryktet lekkasjer i miljøet. Det ble travle skoledager. Jeg hadde mye å ta igjen etter manglende og urolig skolegang i 1942. I en vanskelig tid uten opplysninger om Hans var det godt å være opptatt med skolearbeid. Mor ble bedt om å etablere en internatskole for jenter som kom over grensen. De kunne ikke returneres, og en trengte et samlested slik at de ikke endte på gaten.

Norske som ikke var i jobb, fikk flyktninglønn - alle samme beløp, og vårt sosiale liv ble tilpasset dette. Men vi hadde sammenkomster, danset mye, feiret 17. mai, og det var greit nok å være russ i slitte turnsko. Om sommeren fikk jeg jobb med rengjøring og barnepass i Stockholms skjærgård, og høsten 1943 begynte jeg på svensk lærerhøyskole i Stockholm - etter forargede innlegg i avisen om at en norsk flyktning fortrenget en svensk katolikk. Det var en gammeldags, enkjønnet lærerskole og vanskelig for meg å tilpasse meg hvor fjerne de var for fra hva som foregikk i verden omkring dem. Da jeg i november 1943 var opprørt over at Universitetet i Oslo var blitt stengt og mange studenter arrestert, vakte det tilsynelatende ingen reaksjoner. I stedet minnet de om et kristelig møte om kvelden hvor de skulle strikke til misjonen i Afrika. Jeg har nok noen ganger tenkt på om våre flyktninger og asylsøkere opplever norske reaksjoner i dag som like fjerne fra deres virkelighet.

Våren 1944 flyttet jeg over til et norsk lærerkurs i Uppsala som «førstehjelp» for lærermangel etter frigjøringen. De fleste deltakerne hadde permisjon fra leirene for norske polititropper og gledet seg over avvekslingen. Vi hadde bare to fag, psykologi og pedagogikk, en utmerket lærer fra Uppsala

universitetet, og svært hyggelig samvær. Kurset resulterte i at jeg begynte på psykologi ved Uppsala universitet høsten 1944, og tok norske forberedende prøver og svensk eksperimentallpsykologi.

De hvite bussene

Krigen gikk mot slutten, og det var bekymring om hvordan avslutningen ville bli. Folke Bernadotte klarte å få tillatelse fra Himmler, sjef for SS og Gestapo, til at svensk Røde kors skulle hente norske og danske tysklandsfanger. De hvite bussene hentet ca. 20 000 fanger i mars-april 1945, først til en samleleir nær Hamburg, senere til Sverige. I Ramlösa, nær Helsingborg, ble det organisert en samlesentral med sengeplasser for de svakeste. Jeg fikk i april muligheten til å være hjelpepleier og ble, straks jeg kom, satt i arbeid.

I en lunsjpause gikk jeg til resepsjonen for å prøve å få informasjon om Hans. Det var mange som ønsket opplysninger, og lang kø. I køen merket jeg noe bak meg, og så var det Hans som hadde sett meg på avstand! Vi ble overveldet og stumme og forsvant sammen ut. Hans var der bare for for legesjekk og tildeling av klær, men vi fikk en time sammen. Noen venner prøvde imens å få ordnet at Hans kunne bli igjen, men ledelsen hadde nok av andre problemer, så Hans ble sendt videre til en interneringsleir.

Jeg fortsatte som hjelpepleier. Det var mange skjebner og mange som ønsket å snakke om sine erfaringer. Vi feiret også dansk fredsslutning. Det ble lange dager, sterke innrykk og lite søvn. Jeg var imidlertid registrert for norsk brevsensur ved fredsslutningen og ble snart innkalt.

Hjem til Trondheim

Vi som skulle drive brevsensur i Trondheim, ble sendt med det andre troppetoget i mai. Igjen grep tilfeldighetene inn - nå ved at vår nabo i Trondheim, Helge Holst, var på stasjonen. Han fortalte at Hans var kommet med det første troppetoget og var i Trondheim! En politimann som hadde arbeidet ved Rinnans bandekloster og bodd i vårt hus, var arrestert - kone og barn hevet ut og huset forseglet. Jeg fikk tillatelse av politiet til å bryte forseglingen, og Hans og jeg fikk en uke der før han reiste til sin familie, som ventet svært på ham. Vi hadde en fantastisk 17. mai og frigjøringsfest med venner. Som en motsatt ytterlighet så vi oss om i Rinnans tortursenter.

Brevsensuren jeg deltok i, bestod i å lese brev mellom Norge og Sverige. De fleste var om avskjeder mellom svenske jenter og norske soldater, og jeg følte meg som en inntrenger når jeg klistret igjen svært private brev med «Åpnet av sensuren». Det var også tysklandsfanger som skrev hjem om sine opplevelser. Av alle brevene jeg leste før brevsensuren ble avsluttet etter noen måneder, var det bare ett som ga grunnlag for melding. Avsenderen var en kjent nazist som syntes å forberede overføring av penger og flukt til Sverige.

I juni kom far til Trondheim. Vi oppsøkte en del arresterte og deres familier for å oppspore møbler og andre eiendeler. Pianoet var for eksempel havnet i Tromsø, men vi fikk det hjem.

Om høsten begynte Hans igjen på Høyskolen. Etter lærerкурset i Uppsala var vi forpliktet til å arbeide en tid som lærere. Jeg fikk ansvar for to femteklasser - annenhver dag henholdsvis piker og gutter. Det var hyggelig og interessant å se forskjellene i pikenes og guttenes væremåter.

Etter hvert fikk jeg også del i Hans' historie. Hans påsto at han var reddet av flaks flere ganger under sin fangekarriere. Jeg mente det også krevde sosial intelligens å dra nytte av flaks. Etter arrestasjonen i det forbudte grenseområdet mot Sverige hadde han vært på Møllergata og Grini, men ble overført til Vollan i Trondheim fordi saken hørte hjemme der. Deretter kom han så til Falstad. Den tyske politimannen som hadde hatt Hans' sak på Vollan, var ofte på Falstad og sa flere ganger at han skulle ha mer opplysninger fra Hans. Politimannen hadde det travelt, var flink til å huske saker, men

ikke til å notere, og så ble han skutt av en motstandsmann på flukt. Dermed bortfalt videre forhør av Hans. En eldre sak uten notater hadde ingen tid til å ta fatt i.

Hans og en kjemiprofessor, Sørensen, fikk i oppdrag å undersøke om leiren der kunne brukes til keramikk. De hadde ingen erfaring, men fant beskrivelser i en liten håndbok. Så de laget ovn, arbeidsskur og begynte produksjon av ting som tyskerne brukte som gaver hjem. Ved transport av fanger til Tyskland i 1943 holdt derfor leirsjefen tilbake «sin keramiker». Men så ble leirsjefen sendt til Østfronten. Neste leirsjef hadde ikke sans for keramikk, og Hans ble i 1944 sent til Tyskland som Nacht und Nebel-fange for å forsvinne i natten og tåken i Natzweiler. Men fronten nærmet seg Natzweiler, og etter noen måneder ble leiren evakuert og fangene transportert til Dachau, hvor det var overfylt. Det var blitt uorden i det tyske arkivet med markering av NN-fanger. Hans fikk dermed noen måneder i en arbeidsleir før arkivet ble reetablert og han ble returnert til Dachau. Der var han til de ble hentet av de hvite bussene.

Bryllup og familiefest

Fredsslutningen 8. mai 1945 utløste stor jubel og optimisme. Vi hadde kommet gjennom disse årene uten at noen av våre nærmeste var døde eller alvorlig skadet. Johan og Jo skulle på vei fra Moskva til jobb i England være noen dager i Trondheim, så familien ville bli samlet. Mor mente tiden var inne for stor feiring, og at vi burde legge til rette for dette ved å gifte oss. Dermed ble det bryllup med kort varsel i januar 1946. Jeg fikk låne en bunad, og Fjellbu, som nå var biskop, viet oss i Mariakapellet i Domkirken. Så var det stor fest med familie og venner på et hotell som hadde klart å skaffe god mat. Det fantes ikke blomster i Trondheim, men Hans' venn og tusenkunstner hadde malt bordkort og dekorert med papirblomster. Både familie og gjester var preget av lettelse, glede og optimisme. Bryllupet ble også en markering av frihet og samhold, men også en lærdom om å prøve ikke å ta sorger på forskudd. Det var et godt startgrunnlag når Hans og jeg nå stod foran en ny livsfase.

AV TURID VOGT GRINDE

Født i Trondheim 23.11.1923. Oppvokst samme sted bortsett fra ett år i USA.

Utdannet cand. psychol. ved Univer-sitetet i Oslo 1948.

Har vært en svært sentral person for utviklingen av psykologi-faget i Norge. Er blitt kalt psykologlovens mor.

Spesialist i klinisk psykologi. Har blant annet arbeidet som byråsjef for barnevernet. Flere viktige forskningsprosjekter innen barnevern, blant annet i regi av Nordisk ministerråd. Tok som første norske psykolog en master i Public Health i USA i 1976, noe som resulterte i utviklingen av spesialiteten i samfunnspsykologi. Fortsatt aktiv som forsker.

Referanser

Fjellbu, A.(1945). *Minner fra krigsårene*. Oslo: Land og kirke.

Nøkleby, B. (1986). *Holdningskamp*. Bind 4 av *Norge i krig og frihetskamp*. Oslo: Aschehoug forlag.

Nøkleby, B. (1988): *Pass godt på Tirpitz! Norske radioagenter i Secret Intelligence Service 1940-45*: Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.

Aartun, L.B. & S. (2003): *Motstandskampen i skolene 1940-1942. Lærerstriden mot nazifiseringen*. Oslo, Orions forlag